

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Vénétia Cottas, Le théâtre à Byzance. Paris librairie orientaliste Paul Geuthner 1931 8° pp. 290.

Τὸ βιβλίον διαιρεῖται εἰς δύο τμήματα, ὧν τὸ μὲν πρῶτον περιλαμβάνει τὰ ἑξῆς κεφάλαια α' οἱ ἵπποδρομικοὶ ἀγῶνες ἐν Βυζαντίῳ καὶ ἡ σχέσις αὐτῶν πρὸς τὴν ἐκκλησίαν β' ἡ ἀρχὴ τῆς μιμικῆς ἐν τῷ ἐκκλησιαστικῷ θεάτρῳ γ' τὸ θέατρον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ δ' τὸ θέατρον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ἡ ἐπιβίωσις αὐτοῦ παρ' ἡμῖν, τὸ δὲ δεύτερον τάδε: ε' ἡ ἐξέλιξις τῆς δραματικῆς φιλολογίας ἐν Βυζαντίῳ, ς' τὸ δράμα «ἐξαγωγή» πρόδρομος τοῦ Χριστιανικοῦ θεάτρου καὶ ζ' τὸ δράμα Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ «Χριστὸς πάσχων»¹.

Τὴν ὅλην πραγματείαν συμπληροῦσι γενικαὶ παρατηρήσεις καὶ συμπεράσματα, παρατίθεται δὲ πῖναξ τῶν ἔργων τῶν ληφθέντων ὑπ' ὄψιν κατὰ τὴν σύνταξιν αὐτῆς.

Ὁ ἐπεξερχόμενος τὸ ἀνωτέρω ἔργον εὐχαρίστως παρατηρεῖ ὅτι ἡ συγγραφεὺς μετ' ἐπιμελείας εἰργάσθη δι' ἐν τόσον λεπτόν καὶ πολὺπλοκόν θέμα. Ἐννοοῦσα καλῶς τὴν μεσαιωνικὴν γλῶσσαν, ἀντλεῖ οὐχὶ σπανίως ἀπ' εὐθείας ἐκ τῶν πηγῶν, ἅς καταλλήλως χρησιμοποιοεῖ, καὶ μάλιστα τὴν ἔκθεσιν τῆς βασιλείου τάξεως Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου². Ἡ γνῶσις ἀφ' ἑτέρου τῶν σημερινῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐθίμων, καὶ δὴ τῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἅτινα διασφῆζουσιν ἀκόμη πολλὰ θεατρικὰ μεσαιωνικὰ στοιχεῖα, προσδίδουσιν ἰδιαίτεραν ἀξίαν εἰς τὸ ἔργον.

Ἀληθὲς εἶναι ὅτι ἡ ἐκκλησία δι' ὅσων διέθετε μέσων προσεπάθει ν' ἀπομακρύνῃ τοὺς πιστοὺς αὐτῆς ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ θεάτρου, ἐπ' ἴσης ὁμως ἀληθὲς εἶναι ὅτι δὲν ἠδυνήθη ν' ἀποφύγῃ τὴν ἐπίδρασιν αὐτοῦ, ἡ ὁποία, κατὰ τοὺς πρώτους μάλιστα αἰῶνας, ἦτο ἰσχυροτάτη. Ὁ μέλλον ὄθεν νὰ πραγματευθῇ περὶ τοῦ θεάτρου κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ παρακολουθήσῃ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ.

Ὁ Μαλάλας κατὰ τὸν ς' μ. Χ. αἰῶνα περιγράφει κατὰ τοιοῦτον τρόπον τοὺς Ὀμηρικοὺς καὶ ἄλλους ἥρωας, ὥστε εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ εἶχεν ὑπ' ὄψιν,

¹ Τὸ δράμα τοῦτο ὑποστηρίζει ἡ συγγραφεὺς ὅτι ἐγράφη ὄντως ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, χωρὶς βέβαια νὰ πείθῃ τοὺς εἰδικούς. Βλέπε καὶ τὴν μελέτην τῆς ἰδίας *L' influence du drame Christos Paschon sur l' art Chrétien d' Orient.*

² Θὰ εἶχέ τις μόνον νὰ παρατηρήσῃ, ὅτι, ὡς πρὸς τὴν χρονολογικὴν κατάταξιν τῶν συγγραφέων, ἔπρεπε νὰ προσέξῃ περισσότερον.

πλὴν τῶν σχετικῶν εἰκόνων¹, καὶ τὴν ἀπὸ σκηνηῆς ἐμφάνισιν αὐτῶν, περὶ ἧς ἄλλως τε ἔχομεν καὶ ὠρισμένας μαρτυρίας (Προκοπίου τοῦ Γαζαίου, Πανηγυρικός εἰς Ἀναστάσιον 500.9 ἔκδ. Βόνν.)

Καὶ οἱ τὴν παντόμιμον ἄλλως τε ὄρχησιν ἀσχοῦντες ὑποκριταί, οἱ ὄρχησταί, ὡς ἐκ τῶν πληροφοριῶν τῶν μεγάλων τῆς ἐκκλησίας πατέρων καὶ τοῦ Λιβανίου μανθάνομεν, ὑπεδύοντο πρόσωπα τῆς ἀρχαίας μυθολογίας καὶ ἐλάμβανον ὡς θέματα παραστάσεων ἐκεῖνα, ἅτινα οἱ μεγάλοι τῆς ἀρχαιότητος τραγικοὶ ἐπραγματεύθησαν². Ὁ Χορίκιος ἐν τῷ περὶ τῶν ἐν Διονύσου τὸν βίον εἰκονιζόντων ἐργιδίῳ του (§ 141 σ. 377.1. ἔκδ. Foerster - Richtsteig) διασιτέλλει τὸν μῦμον τοῦ τῆς τραγωδίας ὑποκριτοῦ «ὅς νῦν μὲν εἰσέρχεται παῖδα φονέα μητρὸς (Σοφοκλῆς) νῦν δὲ μητέρα ξίφος ἐπιφέρουσαν τέκνοις ὑπὸ ζηλοτυπίας ἐρωτικῆς (Εὐριπίδης), ὁ δ' Εὐνάπιος (περὶ πρέσβων ἐθνῶν πρὸς Ρωμαίους 1 σ. 462 ἔκδ. Boissonade) ὁμιλεῖ, ἂν καὶ οὐχὶ σαφῶς, ἀκόμη περὶ τῆς χρήσεως τοῦ ἀπὸ μηχανῆς θεοῦ.

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς Λιβανίου καὶ Ἰουλιανοῦ ἐπαίζοντο κωμωδίαί τοῦ Μενάνδρου καὶ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων κωμικῶν³, πιθανώτατα δὲ καὶ σατιρικά δράματα, ὧν ὁ ἀριθμὸς δὲν θὰ ἦτο περιορισμένος, ἂν κρίνῃ τις ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι κατὰ τὸν IB' ἀκόμη αἰῶνα ἐσφάζοντό τινα αὐτῶν ἐν χειρογράφοις. Ὁ Θεσσαλονίκης Εὐσταθίος λέγει σχετικῶς (Tafel, Eustathii opusc. 89.43) «τὰ σατυρικά μίγματα ἐκεῖνα πράξεων καὶ λόγων τῶν ἐν προσώποις ἡρωϊκοῖς, ὧν τὸ κρᾶμα γέλωτι καὶ σπουδῇ παραμέμικται. Καὶ ἴσασι αὐτὰ οἱ ἐντετυχότες παλαιοῖς πονήμασιν, ὧν ὀλίγα τινὰ περιφέρεται».

Ὁ μέλλων λοιπὸν νὰ πραγματευθῇ περὶ τοῦ Βυζαντινοῦ θεάτρου πάντως, ἐπαναλαμβάνω, πρέπει νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν καὶ τὰς τύχας καὶ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ, τοῦ ὁποίου ἐτροποποιήθησαν καὶ ἐσυντομεύθησαν τὰ δράματα, ὅπερ ὁμως δὲν ἐξέλιπε βέβαια μὲ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο φρονῶ ὅτι μειονεκτεῖ τὸ ἔργον τῆς συγγραφῆς, ἢ ὅποια, ἐρευνῶσα τὰ τοῦ θεάτρου ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τῆς ἀλώσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων, καλὸν θὰ ἦτο νὰ ἐξήταξε καὶ τὸ ζήτημα μέχρι ποτε ἐξηκολούθησεν ὑφιστάμενον τὸ ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν θέατρον καὶ πῶς εἶχον τὰ τοῦ θεάτρου ἀπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὅστις δεινὸν κατ' αὐτοῦ κατήνεγκε πλῆγμα,

¹ Βλέπε τῶν πρακτικῶν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τόμ. 4, 465. Ὁ Ἀμασείας Ἀστέριος, Εἰς μαρτύριον τῆς πανευφήμου μάρτυρος Εὐφημίας (Migne, P. G. 40.337) ὁμιλεῖ περὶ εἰκόνος παριστανούσης τὴν Μήδειαν φονεύουσαν τὰ ἴδια τέκνα.

² Λιβανίου, Πρὸς Ἀριστείδην ὑπὲρ τῶν ὄρχηστῶν 67.68.70.73.110 (τόμ. 4 σελ. 462.8, 68, 464.7, 467.3, 492.1 493.2 ἔκδ. Foerster).

³ Λιβανίου, Ἐνθ' ἂν. 74 σ. 467.7, Ἰουλιανοῦ, Πρὸς Ἡράκλειον Κυνικὸν σ. 204 b καὶ τοῦ αὐτοῦ Ἀντιοχικός ἢ μισοπάγων σ. 366. c.

ἀποκόψας τῷ 526 τὰ χάριν θεατρικῶν παραστάσεων διδόμενα ἐπιδόματα, εἰς ὃ θέμα πολὺ χρήσιμος θὰ τῆς ἐφαίνετο καὶ ἡ μελέτη τοῦ A. Müller, *Das Bühnenwesen in der Zeit von Constantin d. Grossen bis Justinian* (*Neue Jahrbücher f. d. klass. Alterthum* 23 καὶ 24 (1909) σ. 36-55), ἣν νῦν, μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ ἔργου τῆς συγγραφῆς, συμπληροῦσιν αἱ διατριβαὶ τοῦ A. Vogt, *Études sur le théâtre byzantin*. (Βυζάντιον 6.37 καὶ ἔξ. 623 καὶ ἔξ. καὶ μάλιστα 638-640) καὶ *Le théâtre à Byzance et dans l'empire du IVe au XIIIe siècle. I. Le théâtre profane*. (ἐν *Rev. d. quest. histor.* 59. 257-296).

Οὐδὲ θὰ ἦτο ἄσκοπον, πρὸς ἀποφυγὴν παρεξηγήσεων, νὰ ἐξητάζετο καὶ ἡ ἐξέλιξις τῆς σημασίας τῆς λ. θέατρον, ἣτις, ἀντιδιαστελλομένη πρὸς τὸν ἱππόδρομον (Χρυσόστομος, Migne, P. G. 47.359, 57.48) ἐσήμαινεν ὅτι καὶ παρ' ἀρχαίοις, ἄλλοτε δ' ἐδήλου τὸν ἱππόδρομον «αἱ ἐν τοῖς θεάτροις διατριβαί, ὅσπερ θεᾶς ἔνεκεν τῆς τῶν ἵππων ἀμίλλης ποιοῦνται»¹ (Χρυσόστομου, εἰς Ἰωάννην ὀμιλία ΙΑ', Migne, P. G. 59.78) διὰ νὰ καταλήξῃ νὰ σημαίῃ παρὰ Δούκα (340.20) ὅτι καὶ ὁ μεσαιωνικὸς ἔμβολος! Ἔκτισε θέατρον (Μωάμεθ ὁ Β') ἐν τῇ πόλει, ὃ καὶ βεστιοπρατήριον λέγεται καὶ Περσισι πεζεστάνιον».

Ἐπιθυμητὸν ἐπ' ἴσης θὰ ἦτο νὰ ἐξητάζετο τὸ σχῆμα τοῦ θεάτρου, ὅπερ ἔχον τὸν τύπον τοῦ Μικρασιατικοῦ καὶ Ρωμαϊκοῦ, ἦτο κατεσκευασμένον ἐκ λίθου ξεστοῦ (Εὐναπίου, Βίοι φιλοσόφων καὶ σοφιστῶν σ. 69 ἔκδ. Boissopade). Διὰ τὸ σχῆμα παραβλητέα καὶ αἱ συνήθεις φράσεις «ἀναβαίνειν ἢ ἀνέρχεσθαι εἰς τὸ θέατρον ἢ ἐπὶ τὸ θέατρον» «ἀνέρχεσθαι τοὺς βαθμοὺς τοῦ θεάτρου» (Χρυσόστομου, Περὶ μετανόιας, Migne, P. G. 59.760) «κάθησθαι ἐπὶ κορυφῆς θεάτρου» (Χρυσόστομου, Εἰς Ἰωάννην ὀμιλία πβ', Migne, P. G. 59.446) «καταβαίνειν ἀπὸ τοῦ θεάτρου» (Χρυσόστομου, Εἰς Ἰωάννην ὀμιλία Ξ, Migne, P. G. 59.333) «οἱ κάτω παίζοντες» (Χρυσόστομου, Εἰς τὸν Λάζαρον λόγος Β', Migne, P. G. 48.986).

Καλὸν ἐπ' ἴσης θὰ ἦτο νὰ ἐξητάζετο καὶ ὁ χρόνος, καθ' ὃν ἐγίνοντο αἱ παραστάσεις καὶ ὅστις κατὰ τὸν Δ' καὶ Ε' αἰῶνα, κατὰ κανόνα, ἦτο, ὡς καὶ παρ' ἀρχαίοις, τὸ διάστημα τῆς ἡμέρας², πρὸς δὲ ἂν οἱ ὑποκριταὶ ἔφερον προσωπεῖα³. Τὸ λεγόμενον ὑπὸ τῆς συγγραφῆς (σελ. 45.47) ὅτι οἱ μῖμοι

¹ Αἱ ἱπποδρομῖαι χαρακτηρίζονται ὡς παράνομα θεάτρα ὑπὸ τοῦ Χρυσόστομου (εἰς κεφάλαιον ΙΗ' Γενέσεως ὀμιλία ΜΑ' Migne, P. G. 53.375). Βραδύτερον, ἐν τῷ ὄνειροκριτικῷ τοῦ Ἀχμέτ, (κεφ. σλῆ'. σ. 191.26 Drexl) ἀναγινώσκωμεν «ἐάν ἴδῃ τις ἑαυτὸν ἠνιοχοῦντα ὀχῆματι βασιλικῷ ἐν τῷ θεάτρῳ καὶ νικῶντα καὶ στεφανούμενον».

² Λιβανίου, Πρὸς τὸν βασιλέα περὶ τῶν δεσμοτῶν 3.368.17. 369.6 (ἔκδ. Foerster). Ζωσίμου, Ἰστορ. 140.12 καὶ Χρυσόστομου (Migne, P. G. 47.312, 48.986, 54.696, 56.124 καὶ 545, 57.22.80, 58.646, 59.320, 60.90). Ἰδ. καὶ A. Müller, Ἔνθ' ἄν. 54. Ὁ Χορικός ἀναφέρει καὶ νυκτερινὰς παραστάσεις. A. Müller, Ἔνθ' ἄν. σ. 54.55.

³ Προσωπεῖα βασιλέων, στρατηγῶν, ἰατρῶν, ρητόρων καὶ σοφιστῶν ἀναφέρει διὰ

κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους μετεχειρίζοντο προσωπεῖα δὲν εἶναι ἀκριβές. Τούτων χρῆσιν ἔκαμνον οἱ ἀσκούντες τὴν παντόμιμον ὄρχησιν.

Εἶπον ἀνωτέρω ὅτι, πρὸς ἀποφυγὴν παρεξηγήσεων, ἔπρεπε νὰ ἐξετασθῆ καὶ ἡ ἐξέλιξις τῆς σημασίας τῆς λ. θεάτρον. Ὁ ἀναγινώσκων π. χ. τὸ παράπονον τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ (Tafel, Eustathii opusc. 356.35) «τὰ δὲ ἡμέτερα τούτοις ἀντίρροπα καὶ ἔτι βαρῆς ὁ κανὼν μὴ θίξει, μὴ γρῦξαι, μὴ εἰς θέατρον παρακῦψαι... Τὸ θέατρον ἠδεῖα διατριβή, ἀλλὰ μὴ δώσης πρὸς τοῦτο ὀφθαλμὸν» θὰ ἦτο ἴσως διατεθειμένος νὰ δεχθῆ ὅτι ἐνταῦθα ὁ λόγος περὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς θεάτρου. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι ὀρθόν, διότι τότε δὲν ἀπηγορεύετο νὰ παρευρίσκωνται κληρικοὶ εἰς τὰ μυστήρια πρόκειται περὶ τοῦ ἱποδρόμου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἀγώνων καὶ θεαμάτων, τὰ ὅποια ἤδη πολὺ παλαιότερον ἦσαν ἀπηγορευμένα εἰς τοὺς κληρικούς¹. Ὁ ἴδιος ἄλλως Ψελλὸς (Χρονογρ. κεφ. 50) εἶπε περὶ Μιχαὴλ τοῦ Δ' «θρίαμβον κατάγει λαμπρὸν ἐπὶ μέσον θέατρον τοὺς ἀχμαλώτους διαβιβάσας».

Ἐκ παραλλήλου πρὸς ταῦτα καλὸν θὰ ἦτο νὰ ἐξητάζετο καὶ ἡ κοινωνικὴ θέσις τῶν ὑποκριτῶν κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους (τὰ ἐν σελίδι 51 τοῦ ἔργου λεγόμενα εἶναι πολὺ σύντομα) ὡς καὶ ἡ στάσις, ἣν ἡ ἔκκλησία ἔλαβεν ἀπέναντι τοῦ θεάτρου, ὅποτε χρῆσιμος θὰ ἦτο εἰς τὴν συγγραφέα, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡ μελέτη τῶν νόμων, ἀφ' ἑτέρου δὲ τοῦ Δ. Μπαλάνου ἡ μικρὰ μελέτη Χριστιανισμὸς καὶ σκηνὴ (ἸΑθῆναι 1925) καὶ ἡ πολὺ διεξοδικωτέρα τοῦ Γρηγορίου Παπαμιχαὴλ (Ἐκκλησία καὶ θέατρον, Ἀλεξάνδρεια 1915). Ἐφ' ὅσον δὲ τόσον καλῶς ἐχρησιμοποίησεν ἡ συγγραφεὺς τὰ σημερινὰ ἔθιμα πρὸς συμπλήρωσιν τῆς μελέτης τῆς, καλὸν θὰ ἦτο νὰ ἐσημείωνεν ὅτι ἀπήχησις τῆς κακῆς ἰδέας, ἣν εἶχον οἱ Βυζαντινοὶ περὶ μίμων εἶναι τὸ ὅτι τέως ἐν Κοτρώροις καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ Πόντου μῆμος ἐλέγετο ὁ πανοῦργος καὶ δόλιος.

Ἡ συγγραφεὺς, περὶ τῆς ἐπιβιώσεως τῶν ἀρχαίων ἐθνικῶν τελετῶν ὁμιλοῦσα, ἀναφέρει (σελ. 16 καὶ 18) τὸν 62^{ον} κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ συνόδου, ἐνθα ὁ λόγος περὶ τῶν ἑορτῶν τοῦ Διονύσου καὶ περὶ τῶν ὑποδυμένων προσωπεῖα καμικὰ ἢ σατιρικὰ ἢ τραγικὰ καὶ ἐπιβοώντων τὸ ὄνομα τοῦ βδελυκτοῦ Διονύσου, καθ' ὃν χρόνον ἔθλιβον τὰς σταφυλάς ἐν τοῖς ληνοῖς. Ἐπειδὴ περὶ Διονυσιακῶν τελετῶν ἐνταῦθα πρόκειται, χρῆσιμον θὰ ἦτο νὰ παρηκολούθει τὸ ἔθιμον καὶ κατὰ τοὺς ὑστέρους χρόνους λέγουσα ὀλίγας λέξεις διὰ τὰ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τῆς Χρονικῆς Συνόψεως ἀναφερόμενα ἀσθενάρια, τὰ ὅποια ὡς ἀναστενάρια καὶ τζαμάλες καὶ καλόγεροι

τοὺς χρόνους τοῦ Ὁ Χρυσόστομος (Εἰς Λάζαρον λόγος δεῦτερος, Migne, P. G. 48.986, Εἰς Ἰωάννην ὁμιλία Α', Migne, P. G. 59, 25). Πβ. καὶ Λιβανίου, Πρὸς Θεοδοσίον βασιλέα ὑπὲρ τῶν ἱερῶν 3.102.7.

¹ Πβ. τὸν 54^{ον} κανόνα τῆς ἐν Λαοδικείᾳ συνόδου καὶ τὸν 24^{ον} καὶ 51^{ον} τῆς ἐν Τρούλλῳ, πρὸς δὲ Σωζομενοῦ, Ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν βιβλ. 4.25 (σελ. 172.21 ἐκδ. Bidez - Parmentier).

σήμερον, ἢ τοῦλάχιστον τέως, ἦσαν ἐν Θρακίᾳ γνωστά καὶ τὰ ὁποῖα ἐν χειρογράφῳ τοῦ 1678 (χειρ. Ἐθν. βιβλ. 2017 ἀρχὴ) καλοῦνται λάνοι (ἐορτὴ ληνῶν;). Διὰ τὸ θέμα θὰ ἔπρεπε νὰ συμβουλευθῆ ἡ τὰ τε ὑπὸ τοῦ Ν. Βέη ἐν τῷ Α' τόμῳ τῆς Βυζαντιδός (σελ. 48-50) ὡς καὶ τὰ ἐν Λαογραφίας τόμ. Α' σ. 343-345 Β' 35-38 καὶ Γ' 256 γραφέντα καὶ τὰς ἐξῆς μονογραφίας καὶ μελέτας Α. Χουρμουζιάδου, Περὶ τῶν ἀναστεναρίων, καὶ ἄλλων τινῶν παραδόξων ἐθίμων καὶ προλήψεων, Γ. Βιζυηνοῦ, Οἱ καλόγηροι καὶ ἡ λατρεία τοῦ Διονύσου (Θρακικὴ Ἐπετηρὶς Α'. σ. 102-127) καὶ τοῦ αὐτοῦ ἐν Ἑβδομαδί 1888 ἀρ. 32-35. R. M. Dawkins, The modern Carnival in Thrace and the cult of Dionysus (The Journal of Hellenic Studies 26 (1906) σ. 191-206). Σ. Λακίδου, Ἱστορία τῆς Ἑπαρχίας Βιζύης καὶ Μηδείας σ. 97-100. Πρὸς τούτους Κ. Κουρτίδου, Τὰ Θρακικὰ σ. 112, τὰ σημειούμενα ἐν Θρακικῶν τόμ. Α' σ. 206-208 καὶ Β' 455 καὶ τοῦ Στ. Κυριακίδου τὸ ἄρθρον ἀναστεναρία ἐν τῇ Μ. Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ.

Ἡ συγγραφεὺς ὁμιλοῦσα περὶ τῶν θρησκευτικῶν ἐποποιῶν καὶ τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τὸ θέατρον (σελ. 108 ἐξ.) καλὸν θὰ ἦτο νὰ ἔκαμνεν εὐρύτερον λόγον περὶ τῆς ἐμμέτρου διηγήσεως τοῦ θαύματος τοῦ ἁγίου Γεωργίου συμβουλευομένη ἅμα τὸ ἔργον τοῦ Joh. Aufhauser, Das Drachenwunder des heiligen Georg in der griechischen und lateinischen Überlieferung.

Ἐπὶ τινων λεπτομερειῶν θὰ εἶχον ἀκόμη νὰ κάμω παρατηρήσεις τινάς. Ἡ γνώμη τῆς συγγραφέως ὅτι αἱ ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ ἔριδες μεταξὺ τῶν μερῶν αἰτίαν ἔσχον τὴν ἀπόλυτον ἰσχὴν τῶν βασιλέων καὶ τὴν προσπάθειαν νὰ φανῆ εἰς αὐτοὺς ἀρεστός ὁ λαός, δὲν εἶναι ἀκριβής. Αἱ ἔριδες, κατὰ τὴν Βυζαντινὴν τοῦλάχιστον ἐποχὴν, προήρχοντο ἐκ τῶν θεατῶν, οἵτινες συνεπάθουν πρὸς τὸ ἐν ἢ τὸ ἄλλο μέρος τῶν ἀγωνιζομένων καὶ τούτου τὴν νίκην ἐπεθύμουν καὶ ἐπεδίωκον. Συνέβαινε δὴ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ ὅ,τι καὶ νῦν ἐν τοῖς γηπέδοις τοῦ ποδοσφαίρου.

Ἡ κυρία Κόττα, ποιουμένη λόγον (σελ. 25) περὶ τῶν παιδων, οἵτινες κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ ἁγίου Βασιλείου περιερχόμενοι ψάλλουσι τὰ κάλανδα, λέγει ὅτι οἱ στίχοι:

καὶ τὸ ραβδί του ἀκκούμπησε νὰ πῆ τὰλφραθητάρι·

ξερὸ χλωρὸ ἦταν τὸ ραβδί, χλωροὺς βλαστοὺς πετάει

ὑπενθυμίζουσι τοὺς ἀρχαίους ραψωδοὺς καὶ Ὀμηρικὰς σκηνάς. Τὸ πρᾶγμα δὲν ἔχει οὕτως ἐνταῦθα πρόκειται περὶ τῆς φυλλάδας, φυλλοφόρου δὴ καὶ δὴ κλάδου ἀγριοδάφνης (φυλλάδας), ἐφ' οὗ οἱ παῖδες προσήρομον τὸ τεμάχιον τοῦ χάρτου, ἐν ᾧ ἦτο ἀναγεγραμμένη ἡ ἀλφάβητος, ἦν καὶ ἀνεγίνωσκον, πβ. καὶ τὸν στίχον:

Βασιλεῖ, ἂν ξέρης γράμματα, πές μας τὴν ἄλφα βῆτα¹.

¹ Βλ. Φ. Κουκουλέ, Ἐκ τοῦ βίου τῶν Βυζαντινῶν σελ. 106.

Οὐδ' εἶναι ἀληθὲς ὅτι αἱ κατὰ τὰς Καλάνδας μεταμφιέσεις αἱ γινόμεναι κατὰ τὰ δωδεκάημερα δὲν εἶναι γνωσταὶ ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι. Βλ. ὅσα λέγει ὁ Ν. Πολίτης ἐν ταῖς Παραδόσεσι του (1273-5), καὶ ὅσα ἔγραψα καὶ ἐγὼ πραγματευόμενος περὶ Καλλικαντζάρων ἐν Λαογραφίας τόμῳ 7 σελ. 325. Οὐδὲ φρονῶ ὅτι ἡ πρὸς ἐμπαιγμὸν περιφορὰ ἐπὶ ὄνου προσώπων γυναικεῖα κάποτε φορέματα φορούντων εἶχε σχέσιν τινὰ πρὸς κωμωδίας καὶ μιμικὰς παραστάσεις (σ. 45). Ἐνταῦθα πρόκειται περὶ διαπομπεύσεως, εἰς ἣν ἀπλῶς εἶναι μεμαρτυρημένον ὅτι ἐλάμβανον μέρος καὶ σκηνικοὶ καὶ παιγνιώται.

Ἡ συγγραφεὺς, παρασυρομένη ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας της νὰ εὕρη θεατρικὰ στοιχεῖα, τὰ ἀνακαλύπτει ἐνίοτε ἐκεῖ ὅπου πράγματι δὲν ὑπάρχουν, προβαίνουσα πολλάκις εἰς τολμηροὺς συνδυασμοὺς ἀνομοίων στοιχείων. Οὕτω τὸ ἐργίδιον τοῦ Θεοδώρου Προδρόμου Ἀμάραντος ἢ γέροντος ἔρωτες εἶναι μία ἀπλῆ σάτιρα ἢ σατιρικός διάλογος καὶ οὐχὶ une pièce véritablement théâtrale (σ. 167, 169) οὐδὲ εὐρίσκω εἰς τὴν μονωδίαν τοῦ Μ. Φιλῆ ἐπὶ τῷ δεσπότη κυρ Ἰωάννῃ τῷ Παλαιολόγῳ θεατρικὰ στοιχεῖα. Θὰ ἤρκει ἡ πιστοποίησις τῆς σχέσεώς της πρὸς μοιρολόγια.

Αἱ ἀνωτέρω, ἐννοεῖται, ὀλίγαι παρατηρήσεις δὲν μειοῦσι τὴν ἀξίαν τοῦ βιβλίου τῆς κυρίας Κόττα, ἣτις μὴ ἐπηρεασθεῖσα ἐντελῶς ἀπὸ παλαιότερα ἔργα, ὧς εἶναι τὸ δοκίμιον τοῦ Κ. Σάθα περὶ τοῦ θεάτρου καὶ τῆς μουσικῆς τῶν Βυζαντινῶν, καλῶς παρηκολούθησε τὴν ἐξέλιξιν τοῦ Βυζαντινοῦ θεάτρου, συγγράψασα ἔργον, τὸ ὅποῖον ἀναμφιβόλως θὰ εἶναι χρησίμων βοήθημα εἰς τοὺς μέλλοντας ν' ἀσχοληθῶσι μὲ ζητήματα ἀφορῶντα εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ ἐξέλιξιν τοῦ Βυζαντινοῦ θεάτρου.

ΦΑΙΔΩΝ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565 - 1453. Bearbeitet von Franz Dölger. 3. Teil: Regesten von 1204 - 1282. München und Berlin 1932. Σελ. XIX - 77.

Τὸ τρίτον τοῦτο μέρος τῆς ἤδη γνωστῆς σειρᾶς τῶν Πινάκων τῶν ἑλληνικῶν αὐτοκρατορικῶν ἐγγράφων τοῦ ἀνατολικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους περιέχει τοὺς Πίνακας τῶν ἐγγράφων μιᾶς ἀρκετᾶ ἀνωμάλου διὰ τὸ Βυζάντιον περιόδου, τοῦ 1204 - 1282. Ἡ ἑξωτερικὴ διάταξις τῶν Πινάκων εἶναι ὅα καὶ τῶν προηγουμένων δύο μερῶν. Μετὰ τῆς γνωστῆς αὐτοῦ ἐμβριθείας καὶ ἀκριβείας ἐξετάζει ὁ F. Dölger τὰ ἐκάστοτε ἀναφυόμενα προβλήματα, ἰδίως τῆς παραδόσεως, τῆς χρονολογίας καὶ τῆς γνησιότητος τῶν ἐγγράφων, ἐφ' ὅσον δὲν ἐπραγματεύθη ἤδη ταῦτα ἐκτενῶς εἰς τὰς δύο ἀξιολόγους αὐτοῦ πραγματείας: Chronologisches und Prosopographisches zur byzantinischen